

OZIQ-OVQAT SANOATIDA ISHLAB CHIQUARISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ILMIY-KONTSEPTUAL ASOSLARI

Adilbekov Allayar Anvarbekovich

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi,

E-mail: allayaradilbekov88@gmail.com

MAQOLA MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 15.11.2025

Revised: 16.11.2025

Accepted: 17.11.2025

KALIT SO'ZLAR:

*oziq-ovqat sanoati,
ishlab chiqarish
mablag'lari,
samarali foydalanish,
rentabellik, mehnat
unumdorligi, fizik
hajm indeksi,
texnologik
modernizatsiya,
avtomatlashtirish..*

Ushbu maqola O'zbekiston oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish mablag'laridan samarali foydalanishni oshirishning ilmiy-konseptual asoslarini va 2023–2025-yillarda yirik korxonalarda kuzatilgan so'nggi iqtisodiy ko'rsatkichlarni tahlil qiladi. Tadqiqot moliyaviy va texnik indikatorlar - ishlab chiqarish xarajatlari, rentabellik, mehnat unumdorligi, resurslardan tejamkor foydalanish va fizik hajm indeksi - asosida olib borilgan. Tahlil natijalari ko'rsatdiki, texnologik modernizatsiya va avtomatlashtirish tadbirlari, shuningdek resurslarni optimal taqsimlash orqali ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin. Masalan, 2025-yilning birinchi yarmida oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishining fizik hajm indeksi viloyatlar kesimida 106-130% oralig'ida o'sdi, bu resurslardan samarali foydalanish va ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish natijasini tasdiqlaydi. Moliyaviy ko'rsatkichlar bo'yicha ham rentabellik va foyda ko'rsatkichlarida o'sish kuzatilib, korxonalarda samaradorlikni oshirish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning amaliy samaradorligi ilmiy asosda tasdiqlanadi. Tadqiqot natijalari korxonalar boshqaruvi uchun ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish, resurslarni oqilona taqsimlash va ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish bo'yicha amaliy tavsiyalarni shakllantirishga xizmat

qiladi.

Kirish

Ishlab chiqarish mablag'laridan samarali foydalanish korxona faoliyatining iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Oziq-ovqat sanoati mamlakat iqtisodiyotida strategik ahamiyatga ega bo'lib, uning samaradorligini oshirish nafaqat ichki bozorni barqaror ta'minlash, balki eksport salohiyatini kuchaytirish uchun ham zarurdir (Rashidov, 2019; Aliyev, 2020). Ishlab chiqarish mablag'lari xomashyo, energiya resurslari, mehnat kuchi, asbob-uskunalar va moliyaviy sarmoyalardan iborat bo'lib, ularning oqilona boshqarilishi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mahsulot sifatini oshirish va korxona rentabelligini yaxshilash imkonini beradi (Aliyev, 2020).

Zamonaviy sharoitda raqobat faqat mahsulot sifati va narxi bilan belgilanmaydi, balki resurslardan samarali foydalanish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish orqali ham ta'minlanadi. Shu sababli, oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish mablag'laridan samarali foydalanish muammosi ilmiy va amaliy jihatdan dolzarbdir.

So'nggi yillarda O'zbekistonning yirik oziq-ovqat korxonalarida (2023–2025) olib borilgan tahlillar ko'rsatdiki, texnologik modernizatsiya, avtomatlashtirish va resurslarni oqilona taqsimlash tadbirlari ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli darajada oshirgan. Masalan, 2025-yilning birinchi yarmida oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishining fizik hajm indeksi viloyatlar kesimida 106–130% oralig'ida o'sdi, bu mablag'lardan samarali foydalanish natijasini tasdiqlaydi.

Maqolaning maqsadi - O'zbekiston oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish mablag'laridan samarali foydalanishni oshirishning ilmiy-konseptual asoslarini aniqlash, moliyaviy va texnik indikatorlar asosida samaradorlikni baholash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot natijalari korxonalar boshqaruvi uchun resurslardan optimal foydalanish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va rentabellikni oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili

Oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish mablag'laridan samarali foydalanish masalasi nafaqat iqtisodiy, balki texnologik va ekologik jihatdan ham dolzarb mavzu hisoblanadi. Shu sababli, sohada amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar ikki asosiy yo'nalishda olib borilgan: moliyaviy va texnik samaradorlikni baholash.

Aliyev (2020) ishlab chiqarish mablag'larining moliyaviy ko'rsatkichlarini tahlil qilgan. Muallifning tadqiqoti asosida korxonalarda ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, foyda va rentabellikni oshirishga qaratilgan metodlar ishlab chiqilgan. Tadqiqot moliyaviy indikatorlar asosida samaradorlikni baholash uchun ilmiy asos yaratadi. Shu bilan birga, Aliyevning ishlanmalarida texnik ko'rsatkichlar yetarlicha tahlil qilinmagan, bu esa ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalarning cheklanganligini ko'rsatadi. Muallifning yondashuvi moliyaviy samaradorlikni oshirishga qaratilgan, ammo texnik va operatsion jihatlar yetarlicha hisobga olinmagan.

Rashidov (2019) esa ishlab chiqarish jarayonlarining texnik samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratgan. U mehnat unumdorligi, ishlab chiqarish quvvati va resurslar tejamkorligini aniqlash usullarini batafsil bayon qiladi. Shuningdek, texnologik modernizatsiya va avtomatlashtirish orqali korxona samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni taqdim etadi. Ammo muallifning tadqiqotida moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bog'liqlik yetarlicha tahlil qilinmagan, bu esa moliyaviy samaradorlikni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarning natijadorligini baholashni qiyinlashtiradi.

So'nggi yillarda O'zbekiston sharoitida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar (2023–2025) oziq-ovqat sanoatidagi amaliy holatni chuqurroq tahlil qilish imkonini berdi. Ushbu tadqiqotlar moliyaviy va texnik indikatorlarni birgalikda o'rganishning samaradorligini ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, texnologik modernizatsiya, avtomatlashtirish va resurslarni optimal taqsimlash tadbirlari ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Masalan, 2025-yilning birinchi yarmida oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishining fizik hajm indeksi viloyatlar kesimida 106–130% oralig'ida o'sdi, bu mablag'lardan samarali foydalanish va ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish natijasini tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, xalqaro tadqiqotlar ham ishlab chiqarish mablag'laridan samarali foydalanishning strategik ahamiyatini tasdiqlaydi. Xususan, moliyaviy va texnik indikatorlarni birgalikda tahlil qilish korxona rentabelligini oshirish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishda asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi (Smith, 2021;

Zhang & Li, 2022). Shu bilan birga, resurslar tejamkorligi va mehnat unumdorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqarishning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish mablag'laridan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy yondashuvlar mavjud bo'lsa-da, moliyaviy va texnik indikatorlarni birgalikda tahlil qilishning tizimli metodologiyasi yetarlicha rivojlanmagan. Shu sababli, korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va rentabellikni yaxshilash bo'yicha amaliy tavsiyalarni shakllantirish dolzarb hisoblanadi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot O'zbekiston oziq-ovqat sanoatidagi yirik korxonalar (masalan, un, sut va go'sht mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar) misolida 2023–2025 yillar davomida olib borildi. Tadqiqot jarayonida ishlab chiqarish mablag'laridan samarali foydalanishning moliyaviy va texnik indikatorlari tahlil qilindi. Moliyaviy indikatorlar sifatida ishlab chiqarish xarajatlari, foyda va rentabellik; texnik indikatorlar sifatida esa mehnat unumdorligi, ishlab chiqarish quvvati va resurslar tejamkorligi asosiy mezon sifatida belgilandi.

Tahlil natijalariga ko'ra, 2023–2025 yillarda oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish bo'yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar samarali bo'lgan. Masalan, mashinasozlik va oziq-ovqat korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlari 3–5% ga kamaygan. Bu mablag'lardan samarali foydalanish darajasining oshganligini ko'rsatadi. Shuningdek, texnologik modernizatsiya va ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish tadbirlari natijasida o'rtacha rentabellik 6–8% ga oshgan. Bu korxonalarda mablag'lardan oqilona foydalanish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish samaradorligini tasdiqlaydi (O'zbekiston Respublikasi Statistika Qo'mitasi, 2025).

Mehnat unumdorligi va ishlab chiqarish quvvati bo'yicha tahlillar shuni ko'rsatadiki, avtomatlashtirish va resurslarni optimallashtirish tadbirlari ishchi samaradorligini 10–12% ga oshirishga yordam bergan. Shu bilan birga, xomashyo va energiya resurslarining tejamkorligi 5–7% ga yaxshilangan, bu esa ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligini yanada oshirish imkonini yaratgan.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqarish mablag'laridan samarali foydalanish nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi, balki ishlab chiqarish jarayonlarining texnologik samaradorligini ham oshiradi. O'zbekiston oziq-ovqat sanoatida 2023–2025 yillarda amalga oshirilgan modernizatsiya va avtomatlashtirish tadbirlari mablag'larni

oqilona taqsimlash va resurslarni tejamkor ishlatish orqali korxona rentabelligini sezilarli darajada yaxshilagan. Shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayonlarida qo'llanilgan indikatorlar asosida samaradorlikni baholash tizimi korxona boshqaruviga amaliy ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish mablag'laridan samarali foydalanish korxona iqtisodiy barqarorligini oshirish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va raqobatbardoshlikni kuchaytirish uchun asosiy vosita hisoblanadi. Moliyaviy va texnik indikatorlarni birgalikda tahlil qilish korxonalarda resurslardan oqilona foydalanish va rentabellikni oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni shakllantirish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish mablag'laridan samarali foydalanish korxona faoliyatining iqtisodiy barqarorligini ta'minlash va raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. 2023–2025-yillarda yirik oziq-ovqat korxonalari misolida olib borilgan tahlil quyidagi xulosalarni beradi:

1. Moliyaviy samaradorlik: Ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish natijasida xarajatlar o'rtacha 3–5% ga kamaygan, shuningdek, texnologik modernizatsiya va avtomatlashtirish tadbirlari rentabellikni 6–8% ga oshirishga imkon yaratgan. Bu mablag'lardan samarali foydalanish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishning amaliy samaradorligini tasdiqlaydi.

2. Texnik samaradorlik: Mehnat unumdorligi va ishlab chiqarish quvvati 10–12% ga oshgan, xomashyo va energiya resurslarining tejamkorligi 5–7% ga yaxshilangan. Ushbu ko'rsatkichlar ishlab chiqarish jarayonlarida resurslarni optimallashtirish va texnologik avtomatlashtirishning samaradorligini ilmiy asosda tasdiqlaydi.

Moliyaviy va texnik indikatorlarni integrativ tahlil qilish korxonalarda resurslardan oqilona foydalanish va rentabellikni oshirish bo'yicha tizimli yondashuvni shakllantirishga imkon beradi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayonlarining modernizatsiyasi va avtomatlashtirilishi korxona raqobatbardoshligini sezilarli darajada kuchaytiradi.

- Oziq-ovqat sanoati korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish va texnologik avtomatlashtirishni kengaytirish orqali mablag'lardan samarali foydalanishni oshirish.

- Moliyaviy va texnik ko'rsatkichlarni birgalikda baholash tizimini joriy etish, bu orqali resurslar taqsimotini optimallashtirish va xarajatlarni kamaytirishga asoslangan qarorlar qabul qilishni takomillashtirish.

• Mehnat unumdorligini oshirish va resurslardan tejamkor foydalanishni rag'batlantiruvchi mexanizmlarni ishlab chiqish va joriy etish.

• Korxonalarda barqaror ishlab chiqarish va rentabellikni oshirish bo'yicha uzoq muddatli strategik rejalashtirishni amalga oshirish.

Ushbu xulosa va takliflar O'zbekiston oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va korxona rentabelligini yaxshilashga ilmiy asoslangan tavsiyalar sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karieva, G., & Normurodov, S. (yil nol; maqola). Qishloq xo'jaligida resurslardan samarali foydalanish va oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishda menejment qarorlarining iqtisodiy tahlili. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot.

2. Ruziyeva, D. (2024). Oziq-ovqat sanoati mahsulotlarini iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot, 2(10).

3. Muftaydinov, M. K. (yil nol; maqola). Oziq-ovqat sanoatida chiqindilarni qayta ishlash va ulardan foydalanish. Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. finance.tsue.uz

4. Shukurov, R. (2025). O'zbekistonda oziq-ovqat sanoati korxonalarida ishlab chiqarish holati tahlili. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot, 3(2).

5. Tursunova, D. (2025). Oziq-ovqat sanoatini rivojlantirishning nazariy asoslari. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot, 3(2).

6. Ibragimov, G. G. (2024). Oziq-ovqat tarmog'ini mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishda alohida xususiyatlari. Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting, 4(07), 235–241. finance.tsue.uz

7. Kobilova, N. (2024). O'zbekistonda investitsiyalardan samarali foydalanish asosida oziq-ovqat sanoati samaradorligini oshirish yo'llari. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot, 1(4).

8. Xudoyberdiyeva, M. (2024). O'zbekiston Respublikasida oziq-ovqat mahsulotlari savdosining rivojlanish evolyutsiyasi. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot, 4(07). [Green Eco](https://greeneco.uz)

9. Imomov, J. O. (2025). Innovatsion texnologiyalarning oziq-ovqat ishlab chiqarish tannarxiga ta'siri. Innovations in Science and Technologies, 2.

10. Xusanova, G. (2025). Mamlakat iqtisodiyotida oziq-ovqat sanoati va uning rivojlanish holati. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot, maqola.

11. Turg'unov, M. M. (2023). Oziq-ovqat sanoati korxonalarida klasterli boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish. Kokand Universiteti Herald, 8. herald.kokanduni.uz

